

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

G. ETÉNYI NÓRA

Buda különlegességei

Traktátus a töröktől visszavívott városról

Buda visszafoglalásáról több száz röplap, nyomtatott hírlevél és napló tudósított német, olasz, angol, francia, németalföldi, spanyol vagy portugál nyelven a „történelmet szerető”, „kíváncsi” olvasóknak.¹ A hírdömpingben a kiadók hitelességre, pártatlanságra, katonai szakszerűsége, sokoldalúságra, érdekességekre hivatkozva próbálták egyedivé tenni kiadványukat. Ebből a szempontból izgalmas az a nyomtatvány, mely a „különleges Buda” „ritkaságait” mutatja be az olvasóknak 1686 őszén, keresztény és török oldalról egyaránt.²

- 1 KÁROLYI Árpád, *Buda és Pest visszavívása 1686-ban*, Bp., 1886. Átdolgozott kiadása: KÁROLYI Árpád, WELLMANN Imre, *Buda és Pest visszavívása 1686-ban*, Bp., 1936; KELÉNYI B. O., *Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma 1683–1718*, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve (FKÉ), 1935; KELÉNYI B. O., *Buda és Pest grafikus ábrázolásai a visszafoglalás korában 1683–1718*, FKÉ, 1937; SZAKÁLY Ferenc, *Hungaria Eliberata: Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683–1718*, Bp., 1986; R. VÁRKONYI Ágnes, *Magyarország visszafoglalása 1683–1699*, Bp., 1987; RÓZSA György, *Magyarország a XVII. századi képe a francia népies grafikában*, *Folia Historica*, 4, 1976, 35–90; Uó., *Buda visszafoglalása Itália egykorú művészetében*, *Folia Historica*, 7, 1979, 39–61; Uó., *Schlachtenbilder aus der Zeit der Befreiungsfeldzüge*, Bp., 1987; *Napló Buda, avagy Offen erős városának híres ostromáról*, kiadta CZIGÁNY István, HANKÓ Ágnes, Bp., 1998; Karl G. VOCELKA, Martin C. MANDLMAYR, „*Christliche Triumphfreude über herrliche Victorien und stattliche Kriegsporgessen*”, *Die Eroberung Ofens 1686. Fallstudie über Zahl, Verbreitung und Inhalte propagandistischer Medien in der frühen Neuzeit* = *Südost-Forschungen*, Band XLIV, 1985, 99–138.
- 2 *Sonderbare Begegnüsse der Königlichen Vestung Ofen Worinnen nicht nur allein dieser Stadt Situation oder Gelegene, und alle darinnen und um Selbe befindliche Raritäten und Gebäue, sondern auch verschiedene Belagerungen und Eroberungen der selben so Chirtslich als Türkischer Seiten enthalten, Insonderheit Die Belagerung vor 2. Jahren, wie auch die jezige bis zu der Siegreichen Eroberung diese realen Orts aus glaubwürdigen Zeugnissen dem geneigten Leser vor Augen gestellet, und entworfen, Über diese auch noch, Mit einem gründlichen Abriss dieser Vestung, derer Lagern, und dem Bildnüs J. Churfürstl. Durchl. Von Bayern versehen worden. Von Einer Unparteilichen Feder. Gedruckt im Jahr Christi 1686. A Verzeichnis der im*

A kiadvány 38 oldalon keresztül tekint vissza Buda török kézre kerülésétől a vár történetére és ostromaira. A történeti áttekintés – amint a kiadvány is hangsúlyozza – „régii könyvtárakban található ritka könyvek” alapján készült. A bevezetés (több áttétellel, de Bonfini alapján) bemutatja a frissen visszafoglalt Buda régi fényét, szépségét és jelentőségét a középkori Magyar Királyság központjaként. Továbbörökíti azt a hiedelmet is, miszerint az egyik boltozatos szobában a mennyezetet Mátyás király születésekor az égen látható csillagkép díszítette.³ Összességében Buda természeti adottságairól, termékeny környékéről, pompás fürdőiről és Mátyás virágzó udvaráról, könyvtáráról jóval többet mutattak be a korban közkeletű kiadványok Istvánffy Miklós vagy Hieronymus Ortelius műve alapján, amint ezt a sok kiadást megért, méltán népszerű Martin Zeiler műve is bizonyítja.⁴ A leírás azonban megemlékezett a vár körüli híres kertekről és vadsparkokról is, s láttatta, hogy márvánnyal díszített szabadteri fürdő működött már a törökök előtt is, melyeket aztán Mustafa basa ólommal fedetett be, s melyek közelében később harminc lőpormalom működött.⁵

Bár bevett szokása a kornak, hogy a sajtótermékek az aktuális események mellett felidézik azokat az időszakokat is, amikor sok szó esett (és sokféle nyomtatott hír jelent meg) az adott várról és városról, érdemes megvizsgálni, hogy milyen események és miként hagyományozódtak Buda korábbi hadi krónikájából. Alapvetően az uralkodói propaganda a meghatározó a törökkel szembeni „szent háborúban”, mégis azt lehet látni, hogy ebben a traktátusban a visszafoglaló háború szellemiségét, látásmódját is tükrözve, Buda korábbi ostromait elemezve is a jelentősebb hadvezérek nevét emelik ki a vár történetéből. Rögtön Buda 1526-os és 1529-es uralomváltásainak bemutatásakor kitűnik, hogy Nádasdy Tamás személye milyen fontos. Nem jelzik ugyan, hogy később nádor lett,

---

deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts VD17 jegyzéke szerint a kiadvány (3:601037 X) a berlini Állami Könyvtárban, a drezdai Állami és Egyetemi Könyvtárban és a hallei Egyetemi Könyvtárban is megtalálható.

- 3 Hasonlóan, de szó szerint nem egyezően örökítik meg a követségi útleírások. Vö.: Stephan Gerlach naplója, [magyar vonatkozású részei] = KOVÁCS József László, Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai, Bp., 1986, 115; Maximilian BRANDSTETTER, Utazás Konstantinápolyba 1608–1609, Karl NEHRING által németül kiadott könyv alapján ford. TÓTH László Béla, Bp., 2001, 24; NÉMETH S. Katalin, Salamon Schweigger útleírásainak magyar vonatkozásai = Tarnai Andor-émlékkönyv, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, munkatársak HARGITTAY Emil, THIMÁR Attila, Bp., 1996, 189–200.
- 4 Martin ZEILER, A Magyar Királyság leírása, Lipcse, 1664, Reprint, szerk. KOLLEGA TARSOLY István, Szekszárd, 1997, 120–130.
- 5 „Az említett alsó fürdőket Istvánffy idejében Musztafa budai pasa pazarul – kváderkövekkel, ólommal, üveggel – felújította, befedette és díszítette. A harminc puskaporos és gabonamalom mellett lévő felső fürdőket pedig egy Ázsiából jött építőmesterrel szépen felépíttette és fallal vette körül.” ZEILER, i. m., 128.

de azt hangsúlyozzák, hogy akarata ellenére, a katonák lázadása miatt került a vár a törökök kezére. 1541-ből pedig azt emeli ki az összefoglalás – az eseményeket kissé összemossa, Istvánffy Miklós Roggendorft elítélő véleményét tükrözve⁶–, hogy Wilhelm Roggendorf miként próbálta negyvenezer emberrel és negyven ágyúval János király feleségétől, Izabellától a várat visszavenni, akin azonban Szulejmán szultán segített. Érdekes, hogy Izabellát János király özvegyeként említik, míg korábban férjét Ferdinánd királlyal szemben János vajdának nevezi a leírás. Legszembetűnőbb a kissé hézagos összegzésben, hogy a birodalmi rendek és az egyes választófejedelmek segítségadását mennyire hangsúlyozza a történeti áttekintés. Viszonylag hosszan emlékezik meg például az 1542. évi speyeri birodalmi gyűlésről, mely V. Károly császár és I. Ferdinánd magyar király kérésére jelentős segítséget szavazott meg a török elleni háborúra. Azt is megemlíti, hogy a hadjáratot Joachim brandenburgi választófejedelem vezette. Következő fejezetként a híres hadvezér, Adolf Schwarzenberg 1599. évi ostromát emeli ki, amikor azonban csak Pestet sikerült elfoglalni. Az 1602. évi ostrom őszi napjait (szüret havát, októbert) részletesebben, naplószerűen idézi fel a traktátus, főleg a vízárosban lezajlott ostromokat említve,⁷ a sikertelenség okait nem kutatva. Ezt követően már csak egy 1635-ös nagy tűzvészt említ a szerző.⁸ Majd egy hirtelen fordulattal „a régi ostromokról ejtett sok szó után”, azt foglalja össze 1683-tól „nemcsak a császári sas”⁹ szempontjából, hogy miként tette lehetővé Esztergom, Párkány és Visegrád visszafoglalása Buda ostromát. Buda 1684-es sikertelen visszafoglalási kísérletére is kitér röviden a traktátus, ugyan nem részletezi a kudarc okait, de a leírásból kitűnik, hogy a vár védői jól el voltak látva mind élelmiszerekkel, mind pedig munícióval, s arról is elismeréssel ír, hogy milyen elszántan küzdöttek a török védők. Olyan török újításra is felhívja a figyelmet, miszerint a törökök a lovak megfélemlítése céljából nemcsak a szállításnál, hanem a csatákban is, például Vácnál, ezernél is több tevét vetettek be. Az ostromlók táborát nem mutatta be részletesen, csak arra utalt, hogy nagy veszteséget okoztak a különböző betegségek.

6 „Rogendorf megátalkodott ésszel, hogy Buda megszállásához fogjanak, tanácsul adja.” Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában, s. a. r. BENITS Péter (Történelmi Források, I/2), Bp., 2003, 55. Martin Zeiler is Istvánffyra hivatkozva, hasonlóképpen foglalja össze az eseményeket. „1541-ben a már említett Wilhelm Roggendorff indult ismét ellene, azonban a tíz évvel ezelőtthez képest többszörösen megerősítve találta, azért a mieink nagy veszteségeket szenvedtek falai alatt, melyért Istvánffy a felelősséget Roggendorffra hárítja” ZEILER, i. m., 127.

7 Az összegzés alapvetően itt is Orteliusra és Istvánffyra vezethető vissza, illetve egy azok alapján készített már rövidített leírásra. ZEILER, i. m., 129.

8 Martin Zeiler is ezzel az 1635 szeptemberében történt tűzvésszel zárja Buda múltját bemutató részt. Leírásában a híres, félevenként megjelenő frankfurti vásári tudósítások egy őszi számára hivatkozik. ZEILER, i. m., 129.

9 „nicht nur von dem Kaiserlichen Adlers-Nest rühmlichst dapfer mit ewigen Spott und Hohn hinweggeschlagen, dass ganze Lager zur Beute bekommen.” 9.

Az 1686-os év eseményeinek ismertetését júniusban kezdi a traktátus, amikor a párkányi hídnál találkoztak a császári és a szász seregek, akikhez másnap reggel, június 13-án a bajor választó hadai is csatlakoztak. Érdekes, hogy miközben finoman, de gondosan végig hangsúlyozott II. Miksa Emanuel bajor választó szerepe, Érsekújvár 1685. évi visszavételére nem tér ki a traktátus, pedig a külön metszeten is bemutatott ostrom II. Miksa Emanuel számára – aki I. Lipót császár lányával, Mária Antóniával kötött esküvőjéről tért vissza a táborba – nagy hadisiker volt a hadászatiilag is jelentős, a török utánpótlási útvonalakat védő Érsekújvár keresztény kézre kerülése.¹⁰ Buda 1686-os ostromát már másfajta szemléletben mutatja be az összefoglaló. Abban nincs változás, hogy Lotharingiai Károly érdemei elismerése mellett is alapvetően a birodalmi csapatok szerepét emeli ki az összegzés, de abban igen, hogy mindez katonailag szakszerűbbé, pontosabbá válik. Már az ostrom előkészületeit is feltűnően részletesen mutatja be: pontosan jelöli, hogy mikor és miként épültek ki közelítőárkok, közlekedőárkok, paralellek, pontosan hol és miként alakították ki az ágyúsáncokat, a sáncgyűrűket, az ütegállásokat, s miként haladtak a közeledő felmentő sereg miatt egyre fontosabb, hosszán és folyamatosan épített circumvallációval. Részletes leírás található arról, hányféle ágyút, milyen bombákat, gránátokat és pontosan hol vetettek be, mikor indítottak ostromot a vízvárosból, mikor ágyúzták a kurtinák legsebezhetőbb szakaszát, miként próbáltak meg aknafolyosókat kialakítani. Az összegzés nagyon jól érzékelteti a „laikus olvasó” számára is, hogy Buda 1686-os ostromát – szemben az 1684-essel – haditechnikai újítások bevetésével, gondos hadmérnöki munkával vitték végbe. Élvezettel részletezve, szinte tudatos „ismeretterjesztéssel” mutatja be a szerző, hogy az általa is az Oszmán Birodalom, illetve még inkább a magyarországi török végvárrendszer kulcsának nevezett Budát miként sikerült visszahódítani. A szerzőnek arra is gondja van, hogy az ostromlottak oldaláról is érzékeltesse a megváltozó viszonyokat, kiemelve a török várórség bátorságát, a budai pasa hozzáértését, az ellenaknak hatékonyságát és a közelítő felmentő sereg veszélyességét. A civil lakosság veszteségei is kitűnnek. Nagyon beszédes, ahogy bemutatja a július 22-i lőporrobbanást, amely nagy veszteséget jelentett a védőknek, bár az ostromlók számára nem nyitott újabb megközelítési lehetőséget, mégis inkább azt hangsúlyozza az összegzés, hogy ez a robbanás milyen nagy pusztítást jelent a budai vár, illetve város, a volt királyi székhely számára. S a valóságnak megfelelően, hitelesen közli Lotharingiai Károly és Abdurahman lőporrobbanás utáni, július végi levélváltását¹¹ is, melyből kiderül,

10 Az esküvőt és Érsekújvár visszafoglalásának közös sikerét látványosan hangsúlyozó metszet jelent meg 1685-ben, melyen egy diadalszekéren Lipót császár látható hadvezérei társaságában, háttérben Érsekújvár visszafoglalásának rajzával, valamint II. Miksa Emanuel és felesége kis medalionképével. App. M. 222. Közzétette: PÉTER Katalin. *Buda ostroma 1686*, Vál., szöv. gond., a bevezető tan., jegyz. PÉTER Katalin, Bp., 1986 (Magyar Levelestár), 223.

11 A valóban megtörtént levélváltás sokféle változatban megjelent a korban. *Buda ostroma...*, i. m., 72–74, 114, 116, 126, 235.

hogy a törökök az utolsó csepp vérükig védeni fogják a várat, s legfeljebb egy másik erősség átadásáról lettek volna hajlandóak tárgyalni.¹² A leírásra a hadmérnöki naplók alaposága, szakszerűsége jellemző, s látványosan törekszik arra, hogy minden jelentősebb hadvezéret megemlítsen.

A kiadványhoz mellékelte két, szép kivitelezésű, Budát bemutató metszet is jól érzékelteti a nyomtatvány sajátos szemléletét. Az egyik metszeten¹³ a keresztény seregek ostromállásaival, circum- és contravallációjuk kiemelésével egyfajta hadászati seregszemle látható. A nagyméretű és 87 magyarázó jellel ellátott metszet azonban nemcsak közvetlenül az ostromot, hanem a tágabb környezetet is bemutatta: az élelmiszerraktárakat, a hús-, a kenyér-, a sör-, a borraktárként működő hajók helyét, azt a rendszeresen használt útvonalat, ahonnan hidakon keresztül Pestről a muníciót és az ellátást szállították, valamint a naponta több mint kétszáz szarvasmarhát. Részletesen bemutatják az ostromló tábornok ellátó legtovábbi helyszíneket is: a gyümölcsöskerteket, a legjobb legelőket, a szőlőskerteket, ahol a legegészségesebb a levegő, hogy hol fogtak török kémekeket, vagy hogy melyik útvonalon küldte ki a budai basa a leveleit. Nemcsak az ostromállásokat azonosították, hanem külön-külön bejelölték a biztonságos távolságban felállított császári, bajor, brandenburgi, szász, sváb, frank és magyar tábornok, feltüntetve a császári, a spanyol és a brandenburgi tüzszerszámok laboratóriumát. Nem véletlen, hogy ez a metszet önálló röplapon is megjelent Leopold Voigt akadémiai könyvkiadónál Bécsben, és egy hivatalos hadinapló mellékleteként is közreadta Leonhard Loschge nürnbergi kiadó, valamint olasz változatban is napvilágra került.¹⁴

A másik metszeten¹⁵ viszont a „török Buda” jelent meg különleges épületekkel, helyszínekkel. Bár a hadi helyzet még korántsem tükrözte, hogy végleg vége lenne a török magyarországi jelenlétének, a kiadvány mégis sajátos mérleget vonva ezt sugallta a török

12 *Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról 1686*, s. a. r., ford., szójegyz., mutatók MOLLAY Károly, bev. tan. NAGY László, Bp., 1986, 157.

13 RÓZSA György, *Budapest régi látképei (1493–1800)*, Bp., 1963, 224–227., Kat. 101; Uő., *Budapest régi látképei: Alte Ansichten von Budapest 1493–1800*, 2., átdolgozott kiadás, Bp., 1999, Nr. 153. Buda és Pest alaprajza egyes épületek madártávlati látképével az 1686. évi ostrommal kapcsolatban: *Belagerung 1686, östlicher Grundniss, Radierung*, Budapesti Történelmi Múzeum, Nr. 153. 109. kép. W. DRUGULIN's *Historischer Bilderatlas*, 2. Theil, *Chronik in Flugblättern*, Leipzig, 1867, Neudruck Hildesheim, 1964. 3217 (Albertina példánya), MAJLÁTH Béla, *A történelmi kiállítás katalógusa*, Bp., 1886. 944 (a röplapot eltérő címmel közli), KELÉNYI, i. m., *Bibliográfia*, 891. KELÉNYI, *ábrázolások* 189, 190, 199. HUBAY Ilona, *Magyar és magyar vonatkozású röplapok és újságlapok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*, Bp., 1948, 955.

14 RÓZSA, *Budapest régi...* (1999), i. m., 148–149.

15 RÓZSA, *Budapest régi...* (1963), i. m., 235–236. Kat. 103; RÓZSA, *Budapest régi...* (1999), i. m., Nr. 155. *Buda ostroma, 1686 „Waarer und Gründlicher Abriss der Königlichlichen Residenz u. Hauptst/Ofen samt einer eigentlichen Erklärung der fürnehmsten Oerter, 1686” Belagerung, 1686. Mischtechnik*, BTM 110. Kép. Drugulin 3211. APPONYI, Alexander, *Hungarica: Ungarn*

kori Budától búcsúzva. A metszet középpontjában a mecsetek, dzsámik és a minaretek álltak, de részletesen bemutatták a fürdőket is. A képen és a magyarázó szövegben olyan értékmentés figyelhető meg, mint amilyen szándékkal Luigi Ferdinando Marsigli hadmérnök a még égő budai várban elkezdte összeírni a törökkori Budán különösen példamutatóan megszervezett ivóvízellátást, kutakat, medencéket, fürdőket.¹⁶ A metszet nem annyira szakzerű, mint Marsigli lényeglátó összefoglalása, sokkal inkább egy hozzá nem értő olvasó számára mutatja be a török világ jellegzetességeit, elsősorban épületeit, egy szerre utalva arra, hogy már a középkori Budán milyen szerepet töltött be az adott épület, és arra is, hogy az a ház miért volt fontos a budai törököknek.¹⁷ Külön kiemelik, topográfiailag is helyesen, Gül baba türbéjét, magyarázatul hozzátéve, hogy a törökök szent embere volt, aki igen értett a rózsakerthez.

A kiadvány népszerűségének az egyik oka abban rejlett, hogy nagyon jól ötvözte az újdonságokat a köztudott elemekkel, a hitelesen, de közérthetően bemutatott katonai szempontú ismereteket az izgalmas, fordulatos, szórakoztató részletekkel. Ennek az élvezetes haditudósításnak az igazi népszerűsége azonban abból fakadt, hogy sokaknak megérte népszerűsíteni ezt a kiadványt. Mert az összefoglalás – amint a címében ígérte – valóban törekedett arra, hogy sokoldalúan és pártatlanul mutassa be Buda ostromát, amely a gyakorlatban azt jelentette, hogy bár Lotharingiai Károlynak megadta a kellő tiszteletet, és a naplójával összevetve is hitelesnek mondható az összegzés, mégis elsősorban a bajor, szász és brandenburgi választófejedelmek segélycsapatainak a szerepvállalását hangsúlyozta. Buda visszafoglalásáról jó néhány olyan röplap jelent meg, ahol egyértelműen kitűnik, hogy ki lehetett a megrendelő, de mégis „kölcsonös segélynyújtásként” egyaránt hangsúlyozza a császári, bajor, szász és brandenburgi szerepvállalást, mint például egy Münchenben kiadott nagyméretű röplapon.¹⁸ I. Lipót propagandája a francia

---

betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, Band I–IV, München, 1903–1927, 1237. KELÉNYI, i. m., Bibliográfia 1020. KELÉNYI, ábrázolások, 147. LAYER K., *Buda visszafoglalása 250-ik évfordulójának emlékkiállítására*, Iparművészeti Múzeum, Bp., 1936, 81.

16 VERESS Endre, *Gróf Marsigli Alajos olasz hadmérnök jelentései és térképei Budavár 1684–1686-i ostromairól, visszafoglalásáról és helyrajzáról*, Budapest Régiségei (Régészeti és történeti évkönyv) IX, Bp., 1906, illetve Luigi Ferdinando MARSIGLI gróf császári hadmérnök *jegyzéke a budai török épületekről és tervei Budavár helyreállítására*, ford. KÓSA Katalin = *Buda visszafoglalásának emlékezete 1686*, összeáll. SZAKÁLY Ferenc, Bp., 1986. 591–601. Legújabbban: JÁSZAY Magda, *Marsili, a katona, diplomata és tudós Magyarországon a török kor alkonyán*, Történelmi Szemle, 1999/1–2, 31–52.

17 FEKETE Lajos, *Budapest a török korban*, Bp., 1944; FEKETE Lajos, NAGY Lajos, *Budapest története a török korban = Budapest története*, II, főszerk. GEREVICH László, Bp., 1973; GERŐ Győző, *Az oszmán török építészet Magyarországon (Dzsámik, türbék, fürdők)*, Bp., 1980.

18 „Vorbildt, Der Königl. Haupt- und Residenz-Statt Ofen” Michel Weningnél Münchenben megjelent nagyméretű röplap kiadva: RÓZSA, Budapest régi... (1963), i. m., 99; Uő., *Budapest régi...* (1999), i. m., 151; *Buda visszafoglalásának emlékezete...*, i. m., Képmelléklet 2.

orientációval szembeforduló, török elleni háborúban jelentős segélycsapatokkal jelenlévő II. Miksa Emanuel népszerűsítését is szem előtt tartotta, s a bajor választó is megadatta a kellő tiszteletet (illetve kellő jelenlétet) az általa megrendelt nyomtatványokon az uralkodó mellett a császári hadvezéreknek is.¹⁹ Azt azonban ritkábban látni, hogy a bajor, brandenburgi és szász választófejedelem is kölcsönösen segíti egymás propagandáját,²⁰ bár drezdai, vagy éppen Lipcsében a városháza udvarában árusított kiadványok feltűnően sokszor hirdették II. Miksa Emanuel török elleni győzelmeit. E kiadványhoz egyedül II. Miksa Emanuel portréját mellékeltek, aki személyesen is jelen volt segélycsapatai élén Buda ostrománál. A páncélban bemutatott bajor választót kis dicsőítő képeken babérokoszorúval a béke fejedelmeként, oroszlánként a fejedelemség védelmezőjeként, a csatamezők hőseként és a török legyőzőjeként ünnepelték.

III. János György szász választófejedelem udvarába egy különös levél²¹ mellékleteként érkezett meg ez a kiadvány 1686 októberében. A császári udvarba küldött szász követség szekretáriusa, Emanuel Willius utasítására, a jegyző Johann Friedrich Keil, a szász választófejedelem későbbi udvari titkára számolt be arról, hogy a mecklenburgi fejedelem bécsi udvarban lévő képviselőjének állandó titkára, Johann Henric Pomereschi (Pommeresch) és Paul Steger J. C. hívták fel a figyelmét erre a négyrét formátumban nemrég kinyom-

19 Kurfürst Max Emanuel, *Bayern und Europa um 1700*, Band I; *Zur Geschichte und Kunstgeschichte der Max Emanuel Zeit*, Band II; *Katalog der Ausstellung im Alten und Neuen Schloss Schlessheim*, München, 1976. II. Miksa Emanuel hatékony propagandáját tükrözi a róla megjelent nagy számú müncheni korabeli újság is. Vö.: *A török kiűzése a Körös-Maros közéről 1686–1695, Gyula város és vár török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára*, szerk., a tanulmányt írta és a forrásokat jegyz. SZITA László, Gyula, 1995; SZITA László, *A magyar katonság törökellenes küzdelmének nyugat-európai sajtóviszhangja 1688–1698 = Somogy megye múltjából*, szerk. SZILI Ferenc, Kaposvár, 1992 (Levéltári Évkönyv, 23), 299–320.

20 Johannes BURKHARDT, Jutta SCHUMANN, *Reiskriege in der frühneuetlichen Bildpublizistik = Bilder des Reiches*, hrsg. Rainer A. MÜLLER, Sigmaringen, 1997; *Krieg und Kultur. Die Rezeption von Krieg und Frieden in der Niederländischen Republik und im Deutschen Reich 1568–1648*, hrsg. von Horst LADEMACHER, Simon GROENVELD, Münster–New York–München–Berlin, 1998; Olaf MÖRKE, *Pamphlet und Propaganda: Politische Kommunikation und Technische Innovation in Westeuropa in der frühen Neuzeit = Kommunikationsrevolutionen: Die neuen Medien des 16. und 19. Jahrhunderts*, hrsg. von Michael NORTH, Köln–Weimar–Wien, 1995; *Reichsständische Libertat und Habsburgisches Kaisertum*, hrsg. von Heinz DUCHHARDT, Matthias SCHNETTGER, Mainz, 1999; Heinz SCHILLING, *Höfe und Allianzen: Deutschland 1648–1763*, Berlin, 1998; Jutta SCHUMANN, *Das politisch-militärische Flugblatt in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts als Nachrichtenmedium und Propagandamittel = Das illustrierte Flugblatt in der Kultur der Frühen Neuzeit*, hrsg. von Wolfgang HARMS, Michael SCHILLING, Frankfurt am Main–Berlin–New York–Paris–Wien, 1998 (Mikrokosmos, 50).

21 Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden Geheimer Rat (Geheimes Archiv) Loc. 9333/12 fol. 113–116.

tatott *Sonderbare Begebnisse von der Vestung Ofen, von einer unpartheynischen Feder* című kis traktátusra, melyet a Grabenen, az *Aranyszarvashoz* címzett patika mellett lévő könyvkiadónál, Johann Georg Sachnernél lehet megkapni. Már korábban forma szerint engedélyt kért felettesétől, hogy lépéseket tegyen, majd pedig, amint erre a jóváhagyó válasz megérkezett, másnap reggel kilenckor személyesen is felkereste a kiadót. A kiadóval sikerült megállapodni arról, hogy ez a traktátus kisebb változtatásokkal újra megjelenhessen, s ezért az összegzést elküldte Johann Hoffmann nürnbergi könyv- és műkereskedőnek. Johann Hoffmanntól már kapott is egy saját kezű írást, melyben egy kis részt be is mutatott *Hierbey werden zu empfangen seyn 30, Begebnisse von Ofen* című kiadványából. A titkár arról is beszámolt, hogy az elismert nürnbergi könyvkereskedőnek, Johann Hoffmannak, nagyon jó helyen, a „Szép szökőkútnál” a piactéren áll a könyvkereskedése Nürnbergben. Minderről azért készített ilyen részletes jelentést a követségi titkár, mert ha nincs még ilyen fajta traktátus az udvarban Buda visszafoglalásáról, akkor ezt mindenképpen ajánlja. Ezért küld a jelentés mellékleteként egy példányt, de már most ötven darabot kaphat, ha igény van rá.

Kissé bonyolultnak tűnik a követségi titkár eljárása, de úgy látszik, hogy mégis hatékony volt az ügymenet, hiszen viszonylag gyorsan már a további terjesztést is sikerült megszervezni és az időtényezőt is mindvégig szem előtt tartotta. Amint megjegyzi: a gyorsaság érdekében íratta a notáriussal október 23-án a levelet, melyet október 27-én már tovább is küldtek egyenesen Dietrich Traugottnak, a szász birodalmi titkárnak, illetve levéltárosnak elintézésre. Amint e levél, valamint ennek a kiadványnak a sokféle²² – például „Abdu budai basa” képevel²³ megjelent – változata megjelentetett volta mutatta: a gyors és hatékony propaganda érdekében még nagyobb fejedelmi udvaroknak is megérte olyan kiadványokat felkarolni, amelyek már bizonyították kelendőségüket. Tanulságos, hogy a sokszereplős ügymenetben éppen a szerző és a metszetkészítő személye marad ismeretlen, miközben a levélben megnevezettek közül mind Johann Friedrich Keil, mind Dietrich Traugott, mind Johann Pommeresch nevéhez több publikáció köthető. A Buda visszavívásáról megjelenő traktátus kapcsán azonban éppen a gyorsaság miatt nem a

22 Röpl. 967. „Sonderbare Begebnisse der Königlichen Vestung Ofen Insonderheit Die Belagerung von 2 Jahren, wie auch die jetzige bis zu der Siegreichen Eroberung ... Mit einem gründliche Abriss dieser Vestung derer Lagern und dem Bildnus I. Churfürst. Durchl von Bayern...” 38 lap és 1 metszet.

23 VD17 12:621704 Z. A *Warhaffte abbildung dess Letzten Türckischen Commendanten Abdu Bassa und Vezier in Offen* című metszet közreadva: *Buda visszafoglalásának emlékezete...*, i. m., képmelléklet, 1986, 53.

szerző személye a fontos, hanem az, hogy miként lehet egy minél szélesebb körű nyilvánosságot elérni, ezért ebben az esetben a közzétételben kulcsszerepet játszó, korábbi kiadványaikkal már bejáratott hírcsatornákkal és terjesztési mechanizmusokkal rendelkező kiadók játszották a főszerepet.²⁴

24 Ez a rövid tanulmány egy, a visszafoglaló háború birodalmi nyilvánosságát, illetve egyes német fejedelmek, valamint a császári hadvezérek katonai és politikai propagandáját elemző, készülő nagyobb tanulmány része, melyre inspirálólólag hatott SZŐRÉNYI László tanulmánya egy Savoyai Jenőt középpontba állító jezsuita iskoladrámáról: *Politikai iskoladráma Savoyai Jenőről és konzultáció az ideális államformáról = A magyar színház születése*, szerk. DEMETER Júlia, Miskolc, 2000, 245–253. (= Sz. L., *Philologica Hungarolatina, Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomról*, Bp., 2002, 125–135.). Az F-46270 számú OTKA pályázat támogatását ezúton is köszönöm.